

fieri potuisset Eliæ Thesbite: Ex Thesbi huc usque non surrexit Propheta; ergo Eliæ, natus in Thesbi, non est propheta; et cuius alteri propheta in sua gente primo.

Tertio, stultum est, quia Nicodemus non dixerat Jesum Galileum esse Prophetam, sed tantum esse audiendum, nec inauditum esse condemnandum. Ita invidia et odio execrati, actu furoribus abripuntur, ut multa contra iudicium rationis

perpetrent imprudenter, false, temerarie, stulte.

53. Et REVERSI SUNT INQUISIQUE IN DOMUM SUAM. Vers. 54. — « Timentes ne forte etiam quispiam alius similis Nicodemo diceret, » ait Euthymius; quare distulerunt suum de Jesu capiendum necando consilium, sed non revocarunt, nec mutarunt. Hanc dilationem fecit Deus per Nicodemi interlectionem, quia necdum venerat hora mortis Jesu ab ipso decreta.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Jesus adulteram a Scribis accusatam absolvit. Secundo, vers. 12, asserit se esse lucem mundi, ac Judæos nisi in se credant, in peccatis suis morituros. Tertio, vers. 25, ait se esse principium, ac credentes in se liberare a peccatis; Judæos vero incredulos esse peccatores. Quarto, vers. 34, ac natus ea patre diabolo, vers. 44. Quarto, vers. 49, Judæis sibi objiciunt quod habent demonium, et sit Samaritanus, respondet se demonium non habere, sed Patrem celestem honorificare. Quinto, vers. 58, assererat se fuisse ante Abraham, ideoque Judæis eum lapidare volentibus esse abscondit.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti; 2. et diluculo iterum venit in templum, et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribæ et Pharisei mulierem in adulterio deprehensam; et statuerunt eam in medio, 4. et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. 5. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? 6. Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. 7. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. 8. Et iterum se inclinans scribebat, in terra. 9. Audientes autem unus post unum exibant, incipientes a senioribus: et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans. 10. Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnavit? 11. Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo. Vade, et jam amplius noli peccare. 12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vite. 13. Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de teipso testimonium perhibes; testimonium tuum non est verum. 14. Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum; quia scio unde veni, et quo vado: vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. 15. Vos secundum carnem iudicatis; ego non iudico quemquam: 16. et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, et qui misit me, Pater. 17. Et in legē vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. 18. Ego sum, quia testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater. 19. Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus? Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum; si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis. 20. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo; et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus. 21. Dixit ergo iterum eis Jesus: Ego vado, et quaeritis me, et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. 22. Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire? 23. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. 24. Dixi ergo vobis,

quia moriemini in peccatis vestris: si enim non crederitis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. 25. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis. 26. Multa habeo de vobis loqui et iudicare; sed qui me misit, verax est, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. 27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum. 28. Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor: 29. et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum; quia ego, quæ plerumque sunt ei, facio semper. 30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis; 32. et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. 33. Responderunt ei: Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam; quomodo tu dicis: Liberi eritis? 34. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. 35. Servus autem non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum: 36. si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis. 37. Scio quia filii Abraham estis; sed quaeritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor; et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. 39. Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus: Si filii Abraham estis, opera Abraham facite. 40. Nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo: hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati; unum patrem habemus Deum. 42. Dixit ergo eis Jesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me, ego enim ex Deo processi, et veni; neque enim a meipso veni, sed ille me misit. 43. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. 44. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit; quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est et pater ejus. 45. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi. 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. 48. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et demonium habes? 49. Respondit Jesus: Ego demonium non habeo; sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me. 50. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat, et iudicet. 51. Amen, amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. 52. Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus quia demonium habes: Abraham mortuus est, et Propheta; et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. 53. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et Propheta mortui sunt? Quem teipsum facis? 54. Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, 55. et non cognovistis eum; ego autem novi eum; et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, et sermonem ejus servo. 56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, et gavisus est. 57. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? 58. Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. 59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum: Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.

1. JESUS AUTEM PERREXIT IN MONTEN OLIVETI. — Jesus toto die octavo et ultimo festi Tabernaculorum docuerat Hierosolymis in templo, et Phariseos confutavit: illi vespere domum ad cenam lautam redierunt de more, Jesum vero nullatenus invitavit ad hospitium et cenam, ob metum.

Principum et Phariseorum. Jesus ergo et templo jejuniis iivit in montem Oliveti, puta in hortum ville Gethsemani, ut ibi sub die pernoctaret in oratione, ut colligitur ex cap. xviii, vers. 1 et 2, et ex *Math.* xxvi, 36. Cibus ei vel a Martha ex vicina Bethania submissus fuit, vel a discipulis Hierosolymae coemptus. Hic igitur Christus hortum hunc in monte Olivarum, quasi nocturnum hospitium, imo oratorium elegit et designavit sex mensibus ante mortem, ultimo die festo Tabernaculorum, ad quod deinceps e Jerusalem noctu oratorius secedere solent. Unde Iudas hanc ejus consuetudinem sciens, ibidem eum Judæis prodidit, *Math.* xxvi, 36. Vide ibi dicta.

Hortum in monte Olivarum quasi nocturnum hospitium et oratorium designavit Christus sex mensibus ante mortem.

Mons Olivarum est olei symbolum et misericordie, quam ibi ostendit Christus, orans obsecransque Patrem pro venia et salute peccatorum, juxta illud: « Per viscera misericordie Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto, » *Luc. i.* Festum Tabernaculorum significabat Christum et Christianos hic esse hospites et peregrinos, qui in tabernaculis versantur, et tendunt ad patriam caelestem, ideoque ex urbe Jerusalem opulenta et splendida pergunt ad montem olei caelestem, ut ibi per orationem, gratiam et gloriam a Deo hauriant.

2. ET DILUCCLO IHERUZE VENIT IN TEMPLUM, ET OMNIS POPULUS VENIT AD EUM, ET SEDENS DOCEBAT EOS. — Noctem ergo Christus dabat orationi, diem doctrinæ et prædicationi, ut idem facere a Christo discit vir Apostolicus, ut fecit S. Paulus, S. Franciscus Xaverius et similes.

3. ADDUCIT AUTEM SCRIBAS ET PHARISEI MULIEREM IN ADULTERIO DEPREHENSAM; ET STATUERUNT EAM IN MEDIO.

4. ET DIXERUNT EI: MAGISTER, NEC MULIER MODO DEPREHensa EST IN ADULTERIO.

5. IN LEGE AUTEM MOYSES MANDAVIT HUIUSMODI LAPIDARE. TU ERGO QUID DICIS? — Nota: hanc adfertur historiam non habent, nec legunt S. Cyrillus, S. Chrysostomus alique Græci interpretes, neque Syrus. Legunt tamen eandem omnes Latini et Arabici, ac legendam esse docet Vulgata versio, quam probavit Concilium Tridentinum, sess. 4. Unde patet illam esse canonicam, ac legitimam partem sanctæ Scripture (1).

LAPIDARE. — Nota: Lex Mosis tantum jubebat occidi adulteras, *Levit.* xx, 10, eas autem lapidari jussere principes ex traditione et explicatione Scribarum et Rabbiorum. Lex enim in simili casu jubebat lapidari feminam viro desponsatam, si adulterasset, *Deut.* xxi, 24. Unde Scribæ multo justius hanc lapidationis penam ad uxorem adulteram extenderunt. Ita passim interpretes. Verum, *Levit.* xx, 10, ostendi penam mortis intentam adulteris fuisse lapidationem, qua ibidem nominatur initio capitis, ideoque ad sequentes casus,

(1) Hac de re existat apud Kuloicium, in h. l., sua disputatio.

et consequenter ad adulteros extendenda est: unde et eadem in fine capitis repetitur, quasi ad ceteros capitibus casus pertinet. Idem patet ex *Esach.* xvi, 38, collato cum vers. 40. Hinc Susannam quasi adulteram voluerunt lapidari; sed ejus innocentia cognita, senes ejus accusatores falsæ accusationis a Daniele convicti, pena talionis damnati, lapidati sunt, *Dan.* xii, 62. Sic et Romani, Saxones, Persæ, Ægyptii, Arabes, Parthi, Turcæ, Brasiliæ alique gentes adulteria puniverunt morte, ut ostendi *Gen.* xxxviii, 24; *Nam.* v, in fine capitis.

6. HOC AUTEM DICEBANT TENTANTES EUM, UT POSSENT ACCUSARE EUM. JESUS AUTEM INCLINANS SE DEORSUM, DIGITO SCRIBERET IN TERRA. — Ut possent accusare eum, » quasi Mosis et legi contrarium, si diceret adulteram non esse lapidandam; sicut enim lapidandum assereret, ipsum apud populum traducerent, quasi rigidum et immodicum, qui summe volebat haberi clemens. Potius vero putabant eum dicturum non esse lapidandam, » ob servandam suam mansuetudinis formam, ne populorum favores amitteret, » ait Rupertus. Sic et Beda, Euthymius et S. Augustinus, quæ audi: « Animadvertent eum nimium esse mitem, dixerunt ergo apud se: Si eam dimitti censerit, justitiam non tenebit, quam lex jubet; ut vero mansuetudinem non perdat, in qua jam populis amabilis factus est, cum dimitti debere dicitur est, ita nos ad accusandam occasionem invenimus: sed Dominus et in respondendo justitiam servavit, et a mansuetudine non recessit. » Putabant ergo eum accusare quod adulteram absolvens, violaret legem, et judicia tribunalium everteret, ac adulterandi januam aperiret. « Dicientes, ait S. Augustinus, hostis es legis, contra Mosen judicas, imo contra eum qui per Mosen legem dedit: reus es mortis, cum illa et tu lapidandum.

JESUS AUTEM INCLINANS SE DEORSUM, DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA. — Primo, ut vultum averteret, dorsumque obverteret non tam infamè adultere, ut voluit nonnulli, quam ipsis Scribis eam accusantibus, *g. d.* Quid aliud me accusatis adulteram, qui non sum iudex civilis, nec peccatorum damnator, sed medicus et salvator? Ita S. Augustinus, Jansenius, Euthymius, Franciscus Lucas. Unde Græci codices nonnulli addunt: *ut respiciat veritas*, id est non sibi attrahens, non usurpans, non advertens se ab eis et eorum accusatione: non sicut Toletus et alii vertant, « non fingens, non simularis se » scribere, sed revera scribens in terra: utrumque significat vox Græca, et utrumque verum est, ac huic loco congruum.

Secundo et potius, alludit Christus ad illud *Jerem.* xvii, 1: « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino; » et, ut S. Augustinus, S. Hieronymus et alii magis proprie ad vers. 13: « Omnes, qui te derelinquent, confundentur: recedentes a te in terra scribentur, quoniam

dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum, » *g. d.* Vos, o Scribæ, hic ad vivum pinxit Jeremias: vos adulteram accusatis, sed vos majora quam illa perpetrastis scelera; magis ergo vos quam illa lapidandi, imo ad gehennam damnandi estis. Vestrum enim rebellionis, infidelitatis, obstinationis, persecutionis contra me peccatum est indelebile, ac quasi scriptum stylo ferreo in ungue adamantino, quia vos dereliquistis Dominum illique dorsum obvertistis; hinc vidissim ille vos dereliquit et dorsum suum obvertit, sicut ego vobis obverto, atque vos confundet, juxta illud *Jerem.* xviii, 17: « Sicut ventus urens dispergat vos (de terra) coram inimico; dorsum; et non faciem, ostendam eis in die perditionis eorum. » Quævisistis bona terrena, neglectis celestibus, hoc est exilia, brevina, vana, idcirco cum illis brevi transibitis et abolimini, sicut quod in terra scribitur, cito vel vento flante, vel pedo calcante aboletur. Recessistis a Deo, idcirco non in oculo, sed in terra, imo in centro terre, puta in inferno, scribimini, effis folles et fomenta gehennæ. Vide dicta *Jerem.* xvii. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Consensu Evangel.*, cap. x; S. Ambrosius, epist. 76 ad *Studium*: « Scribebat, ait, in terra digito, quo scriperat legem: peccatores in terra scribantur, justi in oculo. »

Symbolice: S. Augustinus loco citato duas alias addit causas. Prima est, ut ostenderet se in terra lapidanda facere; quia cum Deus esset, se humiliavit ut homo fieret: miracula enim sunt signa quæ in terra fiunt. Secunda, ut innueret jam adesse tempus, quo in terra, quæ fructum daret, non in lapide sterili, sicut olim, lex ejus conscriberetur. Tertia addidit hic, *tract.* 33, ut significaret se eundem illum esse qui legem veterem digito scriperat in tabulis lapideis, non autem sic legem novam scribandam, sed in terra fructifera.

Quæres, quidnam Christus scribebat in terra? Respondeo: Christus hæc egit et scripsit in atrio templi, quod erat lapideis stratum: quare in illis non poterat characteres litterarum exprimere, sed tantum digito circumducto delineare. Videtur autem delineasse aliquid, quod Scribis pudorem et roborem injiceret, aut eorum peccata argueret; nam hæc scripturam mox verbo explicans, subdit: « Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. » Imo S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelag.*, ait Jesum in terra scripsisse « eorum qui accusabant (Scribarum) et omnium peccata mortalia. » S. Ambrosius vero, epist. 36: « Quid, ait, scribebat nisi illud propheticum, *Jerem.* xxii, 24, Terra scribe hos viros abdacos? » quod de Jechonia ad litteram scriptum est. Idem, epist. 70, censet Jesum inter alias scripsisse: « Festucam quæ in oculo fratris tui est, vides; trabem vero quæ in oculo tuo est, non vides. » Alii censent scripsisse: *Mane, tekel, phares*, quod Balthasari scriptum attulit exitium,

XVI.

Daniel. v, 23, eo enim alludere videtur Vespasius, quid in particulari scriperit Christus, certo determinari nequit.

7. CUM ERGO PERSEVERARENT INTERRGANTES EUM. EREXIT SE, ET DIXIT EIS: QUI SINE PECCATO EST VESTRUM, PRIMUS IN ILLAM LAPIDEM MITTAT. — « Cum ergo perseverarent, » quia quid Christus in terra delinearet, non satis perspiciebant, vel certe se perspicere dissimulabant. Urgent ergo eum ut ad questionem ipsorum captiosam explicitè responderet, putantes Christum non posse hoc eorum dilemma cornutum evadere, qui aut in legem, si adulteram absolvet, vel in misericordiam suam solitam, si eam damnaret, offenderet.

QUI SINE PECCATO EST. — Græcum *ἀνεπίπρωτος*, duo significat: primo, eum qui est impeccabilis, qualis est solus Deus et Beati; secundo, eum qui caret peccato. Et sic hic accipitur, *g. d.* Vos, o Scribæ, similia, imo majora, quam hæc adultera commisit peccata, uti vestra conscientia (ad quam vos prudenter et modestè remitto) vobis attestatur. Ergo nolite tam rigide et importune urgere damnationem hujus adultere, sed potius conscii vestrorum scelorum ipsius miseremini, illique parcite, quasi peccatores peccatissimi, ret reæ, puniendi puniendæ: alioqui si illam condemnatis, vos pariter condemnare debetis; si illam lapidare vultis, vos multo magis lapidandi, imo comburendi estis. Vide hæc prædicationem Christi: concedit Scribis adulteram rem esse mortis, itaque legi patrociniatur; sed addit, Scribas illam ad necem tam peritaciter perurgere non debere, quin potius ei condolere et misereri, cum ipsi exteriori coram populo sanctitatem simulantes, interiori vero majorum scelorum conscii, sibi a Deo et hominibus indulgere, et clementiam veniamque exhiberi velint. Ita S. Augustinus: « Audistis, inquit, impletur lex, lapidatur adultera: sed namquid in illa lex puniendæ est a puniendis? » Et nonnullis interjectis: « Non dixit Jesus: Ne lapidetur, ne contra legem dicere videretur. Absit autem ut diceret: Lapidatur; venit enim non perdere quod invenerat, sed querere quod perierat. Quid ergo respondit? Qui sine peccato est vestrum, prior in illam lapidem mittat. O responsio sapientissimi! quomodo eos intronisit in se? Foris calumniabantur, seipsos intus non perscrutabantur. Audi S. Ambrosium, epist. 76: « Quid, inquit, manet, quam illa sententia, ut is peccata puniat, qui ipse expers peccati sit? Quomodo enim feras alieni ultorem et proprii criminis defensorem? Nonne se magis ipse condemnat, qui in alio damnat, quæ ipse commisit? »

Dices: Christus hic videtur evolvere usum et rigorem judicii et tribunalium. Si enim judicii dicas: « Qui sine peccato est, primus reum damnat, » nemo eum damnare audebit; omnes enim, quia homines, sunt infirmi et peccatores. Respondeo, Christum hanc sententiam non torquere

23

431
 iudices, sed contra Scribas, qui quasi privati ex privato zelo conturbabant, ut Christus iudicium adulteris sibi usurparet, et iuxta legem eam damnaret: quod ipse merito abnuvit (quia venerat peccatores salvare, non damnare) et in ipsomet rectoris, *g. d.* Si vos, cum non sitis iudices, urget tanta cupido vel libido adulterium hoc puniendi, vos ipsi ejus iudicium usurpate, et adulteram lapidate, si tam puri et sancti estis, ut nec adulterium, nec aliud scelus commiseritis: nam si Scribæ fuisset iudices, et adulteram iuxta legem ad lapidationem dammassent, neutiquam eam Iesus liberasset, nec a merita legis poena absolvisset. Porro, iudicis officium est damnare reum, si is de crimine convincatur, etiamsi ipse ejusdem vel similis sceleris eciat se reum; indecens tamen est, ut ipse, si sit reus, alium quidem criminis reum damnet. Quare tacite monet Christus hic iudices, ut innocentem vitam agant, illaque digni sint, qui nocentes damnant, ne eis populus oclamet: Si hunc damnas, damna pariter teipsum.

Moraliter docet hic Christus, eum qui vult aliena crimina iudicare et carpere, prius debere iudicare sua. Causam dat S. Gregorius, lib. IV *Moral.*, cap. xii: « Qui enim semetipsum prius non iudicat, quid in alio rectum iudicet, ignorat. Et si novit fortasse per auditum, quod rectum iudicare debeat; recte tamen iudicare aliena reum non valet, qui conscientia innocentie propria nullam iudicii regulam præbet. Hinc est enim quod insidiantibus quibusdam, et puniendam adulteram deducentibus dicitur: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Ad aliena quippe puniendâ peccata ibant, et sua relinquebant. Revocantur itaque intus ad conscientiam, ut prius propria corrigant, et tunc aliena reprehendant. » Hoc significant illa factata vulgo proverbialia: Tua prius vineta cædit: In tuum ipsius sinum prior inspuet: In alienis vitibus sumus lynceus, et in nostris talpæ: Aliorum medicus, ipse ulceribus scates: Medice, tibi ipsi medicus esto.

8. ET ITERUM SE INCLINANS, SCRIBEBAT IN TERRA. — Tum ut pudorem rursus eis injiceret, tum ut honeste abeundi Scribis spatium daret. Ita S. Hieronymus: lib. II *Contra Pelag.*: « Vedit, ait, reverendi eorum clementissimus iudex spatium recedendi. » Et Beda: « Alio vultum intendens, ait, liberum eis fecit exire, quos sua responsione percussos, citius exituros, quam plura interrogatos esse, previderat. »

9. AUDIENTES AUTEM UNUS POST UNUM EXIBANT, INCIPIENTES A SENIORIBUS: ET REMANSIT SOLUS IESUS, ET MULIER IN MEDIO STANS. — « Audientes, » Græci codices nonnulli addunt: « et a conscientia redarquit; » Arabicus, cum autem audissent hoc, ea se intelligentes ignominiam, cooperunt exire: quia male sibi consens erubescabant de suis sceleribus, quodque adulteram damnare vellent, cum ipsi essent

adulteri, vel adulteris sceleriores. Equam enim sententiam dixerat et dicitur Christus, quae ipsos, imo quoslibet ferire et compungere potuisset. Quis enim audeat dicere se immunem a peccato, ut quasi sanctus alios peccatores damnare presumat? Unde S. Augustinus, *epist.* 54: « Puto, ait, quod hac sententia Domini audita, si praesens fuit etiam maritus ipse, qui violatam sui tori fidem vindicare postulabat, exterritus, animum ad voluntatem parendi ab ulciscendi cupiditate deflexit. »

EXIBANT. « Abscessu ipso, » ait S. Augustinus, confessi de se, reos esse similium scelerum, ac « tanquam zelo iustitiae percussi, sese insipientes, et reos invenientes, recesserunt, » timentes ne Christus ulterius pergeret eorum scelera in particulari pandere et carpere, ut fecit *Matth.* xxiii.

INCIPIENTES A SENIORIBUS. — Senes hic in peccatis consenuerant erantque inveterati dierum malorum, similes senibus illis iudicibus adulteris, qui Susannam innocentem, quasi ream adulterii, ad lapidationem, contra omne jus damnarant. *Daniel.* xiii. Senes ergo primi exierunt, vel quod ipsi plura haberent crimina, qui diu vixerant, ait Ambrosius, vel quia priores vim intellexerunt sententiae, quasi *g.* audentiores. » Et Rupertus: « Seniores primum persenserunt responsum validum et inexpugnabile esse, quod callidum nequirent, utpote ad intelligendum perspicaciores, ideoque primi loco cesserunt. »

REMANSIT SOLUS (cum Apostolis et turba populi, in cuius) ET MEDIO (erat) MULIER STANS. — ut sequitur, et enim solus excludit tantum Scribas, qui Iesum urgebant ad damnandum adulteram, qui Iesum urgebant ad damnandum adulteram. « Relicti sunt duo, ait S. Augustinus, miseria et misericordia: » nimirum « abyssus abyssum invocat, » abyssus miserie adulteram invocabat abyssum misericordiae Christi; ideoque ipsa non fugit, quia gratiam Christi erat experta, et majorem ab eo sperabat.

10. ERIGENS AUTEM SE IESUS, DIXIT EI: MULIER, UBI SUNT QUI TE ACCUSABANT? NEMO TE CONDEMNAVIT? — S. Ambrosius legit, *nemo te lapidavit?* « Erigens se, » scilicet, ut ait S. Augustinus, levans in illam oculos mansuetudinis, qui iustitia lingua adversarios ejus repulerat. « Dixit ei: Mulier: » primo, ad hoc, ut mulier agnosceret a se abactos esse ejus accusatores, ideoque ipsa beneficiam et beneficium Iesum agnosceret, et compuncta ab eo criminis veniam posceret; secundo, ut Christus liberius eam absolveret, eo quod ejus accusatores accusationem dimitterent, et fuga se subduerent, quasi causae sua equitatis diffusi.

11. QUE DIXIT: NEMO, DOMINE, DIXIT ADTE IESUS: NEC EGO TE CONDEMNABO. VADE, ET IAM AMPLIUS NOLI PECCARE. — « Nec ego te condemnabo; » Græco, *κατακρίνω*, id est condemnabo; *g. d.* Ego solus qui ab omni peccato sum immunis, ac a Deo constitutus iudex omnium hominum, pos-

sem te merito damnare, sed nolo, quia veni non ut iudicem mundum, sed ut salvem, *Joan.* nr, 17. Ita S. Augustinus. Audi S. Ambrosium, *epist.* 70: « Adverte quomodo propriam sententiam temperavit, ut Judei de mulieris absolute calumniari nihil possent, sed in se magis calumniam retorquerent, si queri vellent. Dimititur enim mulier, non absolvitur, quia deerat accusator, non quia innocens approbatur. Quid ergo quererent, qui priores a persecutione criminis et ab executione supplicii destituerunt? »

Porro, Christus hisce verbis adulteram absolvit, tum in foro fori coram populo, tum in foro poli, id est in foro conscientie, coram Deo, ut patet ex eo quod subdit: « Vade (quia dimitto tibi peccata), et jam amplius noli peccare. » « Vade, » quasi secunda de remisso tibi a me adulterio. Sic enim condonans crimina Magdalene dixit: « Vade in pace, » *Lucæ* vii. Sed Christus id aperte non dicit; tecte enim loquitur, ne Pharisæi habeant quod carpant. Quare Christus adulteræ huic interius inspiravit dolorem de peccatis, et actum contritionis, ac deinde contrite et penitenti peccata remisit, ac culpam simul cum poena condonavit. « Non damnat, inquit S. Ambrosius, *epist.* 58, ut redemptio, corrigat quasi vita, quasi fons abluit. » Et Euthymius: « Satis erat, inquit, talis divulgatio et coram tot adversariis erubescencia pro supplicio, maxime cum secret quod illam toto corde peniteret. » Sic et Toletus, Jansenius, Franciscus Luæ et alii.

Et (id est sed) IAM AMPLIUS NOLI PECCARE. — Græco, *nunc ne amplius pecces*; Arabicus, *vade et ea nunc ne revertaris ad peccatum*, quasi sua lota ad luti volutabrum, et canis ad vomitum, *I Petri* ii, 22. Sic enim ingrata amplius peccabis animamque tuam sordidabis; et si non iudices, ego certe in die iudicii te condemnabo ad gehennam et mortem æternam. Audi S. Augustinum: « Nec ego te condemnabo, quid est? Domine, faves ergo peccatis? non plane ita. Attende quod sequitur: Vade, deinceps jam noli peccare. Ergo et Dominus damnavit, sed peccatum, non hominem; nam si peccatorum fautor esset, diceret: Nec ego te condemnabo: vade, vive ut vis, de mea liberatione esto secura. » Quibus addit Beda: « Quoniam misericors et pius est, præterita relaxat; quoniam iustus est, et iustitiam diligit, ne amplius jam peccet, interdicat. »

12. ITERUM ERGO LOCUTUS EST EIS IESUS: EGO SUM LUX MUNDI. — Glossa hæc necit immediate præcedentibus de absolute adulteræ: « Subdit, inquit, quid possit ex divinitate, ne ambigat quod possit peccata dimittere, » *g. d.* Ne mirificanti me liberare adulteram a tenebris peccatorum, quia ego sum lux mundi, non creata, sed increata, hoc est Deus. Unde subdit, vers. 15: « Ego non iudico quemquam, » *g. d.* Ego

adulteram non iudico, nec absolvo in foro fori, sed tantum in foro poli, puta in foro interno conscientie. Planius alii hæc referunt ad vers. 2: « Sedem docebat eos, » hunc enim Christi docendi actum interrupperunt Scribæ, adductos adulteram ut eam damnaret; mox Christus Scribas pedefecit et abegit, ac adulteram absolvit; quo facto quasi finita cum Scribis lite, rursus docere perrexit. Unde signanter addit *r. eis*, scilicet *istis*dem, quos paulo ante docerat; idque innuit iterum ergo, *g. d.* Quia Christus questionem adulteræ, quæ doctrinam interrupperat, jam terminavit, ideoque iterum ad docendum rediit, et doctrinam intermissam resumpsit. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ammonius et alii. Unde Arabicus vertit, *deinde locutus est eis Iesus iterum* (1). Addit Chrysostomus: « Obiecit tamen Judei Christo Galileam, de ipso dubitantes quod ex Galilea Propheta non surgeret. Ostendit ergo Christus se non esse unum Prophetarum, sed orbis terrarum illuminatorem, imo Deum et dominatorem. Ita Chrysostomus.

Ego SUM LUX MUNDI. — Hinc Manichæi putabant Christum esse solam: sol enim est lux mundi; ac solem vivere et esse animatum censere Platonicus: unde de eo aliquando dubitavit S. Augustinus utpote Platonice, ut patet *Ench.* lviii. Audi S. Augustinum hoc eorum delirium recensentem et confutantem hic *tract.* 34: « Manichæi solem istum carnis oculis visibilem, expositum et publicum, Christum Dominum esse putaverunt. » Et mox: « Non est Dominus Christus sol factus, sed per quem sol factus est. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Est ergo lux quæ fecit hanc lucem: hanc amenus, hanc intelligere cupiamus, ipsam sitiamus, ut ad ipsam lucem aliquando veniamus, et in illa ita vivamus, ut nunquam omnino moriamur. Ista enim lux est, de qua propheta olim præmissa ita in psalmo cecinit: Homines et jumenta salvabis, Domine, sicut multiplicata est misericordia tua, Deus. » Et interius: « Per hoc lumen factum est lumen solis, et lumen quod fecit solem, sub quo fecit et nos, factum est sub sole propter nos. Factum est, inquam, propter nos sub sole lumen, quod fecit solem. Noli contemnere nubem carnis: nube tegitur, non ut obscuretur sol, sed ut temperetur. Loquens ergo pro nubem carnis lumen indeficiens, lumen scientie, lumen sapientie, ait hominibus: Ego sum lux mundi. » Quomodo Christus quæ Deus, sit lux immensa

(1) Alii multi probabiliter putant ea quæ vers. 13-19 leguntur, alio die a Christo dicta fuisse, tum quia adverbium *iterum*, quam septies ita ponitur ut notet *alio tempore*; tum quia mirandum esset, Joannem, si formula *iterum ergo* non indicaret voluisse alio tempore nunc enarranda evnisse, sine ulla annotatione Pharisæos presentes vers. 18 memorasse, quos tamen antea abisse dixisset vers. 9.

et increata, qua homo vero sit lux creata, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, juxta illud Zachariae, *Luce* 1, « Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent, » dixi cap. 1, 4. Rursus quomodo rex sit quasi sol sui regni, per 18 analogias ostendit, *Isaia* cap. XLV, 1, quas Christo accommodat; Christus enim est rex mundi.

MUNDI, — hoc est non totius Israelis et Judaeorum uti fuit *Isaia*, Elias caeterique Prophetae, sed totius mundi, id est omnium omnino gentium: quo tacite significat et praedicit omnium gentium conversionem ad Christi fidem, atque Evangelium ab incredulis Judaeis transferendum esse ad Gentes in Christum credituras. Ita Cyrillus, qui et addit Christum, dicendo: « Ego sum lux mundi, » Alludere ad columnam ignis, quae noctu praecedebat et praebat Hebraeis per desertum ambulans in terram promissam. Simili enim modo Christus, quasi fax lucidissima, in tenebris errorum et vitiorum mundi nobis praelucet viamque praestit in caelum, *Ezod.* XII, 21; *Num.* XIV, 21.

QUI SEQUITUR ME (in me quasi in Christum credendo meisque jussis obtemperando), NON AMBULAT IN TENEBRIS — errorum et vitiorum, in quibus ambulaverunt Philosophi caeterique mundi sapientes, q. d. Qui me lucem sequitur, hic sine errore et peccato vivit, in luce verae fidei et virtutis.

SED HABEBIT LUMEN VITAE, — modo per fidem, postea per speciem, ait S. Augustinus, qui et addit: « Concordant haec verba cum illis Psalmi: In lumine tuo videbimus lumen, quoniam apud te est fons vitae. In istis corporalibus aliud lumen, aliud fons; apud Deum quod lumen, hoc fons: qui tibi lucet ut videas, ipse tibi manat ut bibas: si sequaris istum solem visibilem, te deserit in occasu; a Deo si non facias casum, nunquam ad te ille faciet occasum. »

« Lumen vitae » ergo, juxta Augustinum et Bedam, est lumen gloriae, beans fideles et Sanctos Christi, quod illi ab ipso percipiunt in celo. Planius alii per « lumen vitae » accipiunt lumen fidei, sapientiae et prudentiae Christianae, quod nos ducit ad lumen gloriae ipsamque beatitudinem. Fides enim est quasi fax, quae fidelibus in tenebris errorum et vitiorum hujus mundi ambulantibus praelucet, ut videntur verum iter virtutis, per quod inoffenso pede contendant in caelum ad felicitatem eternam. Ita Cyrillus: « Qui sequitur me, inquit, vite lumen lucrabitur, id est eorum quae in me sunt mysteriorum revelationem ipsam in eternam vitam potentem deducere. » Posset tertio, « lumen vitae » exponi lumen vivificans; fides enim cum Dei gratia et charitate conjuncta, est lumen divinum et supernaturale, quod alicuius vivificat, eique vitam gratiae hic aspirat, et in celo vitam gloriae aspirabit.

« *Foralliter* hic discite Christi doctrinam et vitam

esse imitandam omni homini, qui vult veraciter illuminari et ab omni mentis caecitate purgari: quare hanc Christi sententiam quasi axioma, imo basin sapientiae et sanctitatis, Thomas a Kempis, praeposuit auro suo libello *De Imitatione Christi*, qui quot habet sententias, tot habet gemas, imo gemmas practicae et salutiferae veritatis, imo gemmas magno gustu fructuque lectio, quas quotidie magno gustu fructuque lectio, atque iterum iterumque lectitare semper desidero. Novi nonnullos perfectionis studiosos, qui singulas suas actiones ad aliquam Christi actionem, doctrinam vel sententiam, velut ad exemplar referre eique conformare satagebant, ut illam velut ideam semper intuentes, eandem in omnibus suis actibus exprimere conarentur: quae sane pia utilisque ad omnem sanctimoniam est praxis. Hac enim de causa Christus datus est nobis, ut esset speculum sanctitatis, quid enim sanctus Sancto Sanctorum? quid lucidus sole, ipsaque luce? quid sapientius ipsa sapientia?

13. DIXERUNT ERGO EI PHARISEI: TU DE TEIPSO TESTIMONIUM PERHIBES: TESTIMONIUM TUUM NON EST VERUM. — « Verum, » id est legitimum, ut recipi credique debeat. Nemo enim, licet sanctus, in judicio accipitur testis de seipso, sed testes alios proferre debet. Vide dicta cap. 7, 31.

PHARISEI. — Jam subdlexerant se Pharisei, qui adulteram accusant, pudefacti a Christo; sed praeter illos illi erant Pharisei in turba, qui, ut sociorum ignominiam vindicarent, et suam in Christum malevolentiam ostenderent, hoc illi opposuerunt, ut eum vicissim pudefacerent et confunderent. Ita Cyrillus: « In ignorantia enutriti, inquit, Emmanuelem non intelligentes, ipsam gloriam affectare suspicantur, et tanquam in unum ex nostris invehiuntur. »

14. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EIS: ET SI EGO TESTIMONIUM PERHIBEO DE MEIPSO, VERUM EST TESTIMONIUM MEUM: QUIA SCIO UNDE VENI, ET QUO VADO. — « Verum, » hoc est non tantum verax in se, sed et legitimum, ut a quolibet, etiam iudice, acceptari credique debeat. « Verum est testimonium luminis, sive se ostendat, sive abdat, » ait S. Augustinus, q. d. Lux ipsa non eget alio teste, quia ipsa seipsam clare sua luce ostendit, quod lux sit lucida, clara et fulgida. Sic Christus est lux mundi, quae clare se mundo ostendit per opera et miracula divina: quare alio teste non eget Christus; tamen pro se alium testem proferat, eumque summum et irrefragabilem, scilicet Deum Patrem. Unde subdit:

QUIA SCIO UNDE VENI, ET QUO VADO. — q. d. Ideo « verum, » id est legitimum est testimonium meum de me, in foro non humano, sed divino, quia testimonio Dei Patris confirmatur, ait Glossa; idque ego scio, sed vos nescitis, quia scire non vultis, cum id ex meis miraculis et argumentis cognoscere et scire deberetis. Ego enim scio unde sim, missus scilicet et celo in terram, et cujus legatus sim, nimirum Dei Patris;

sum enim Dei Filius, et Deus verus de Deo vero; unde peracta mea in terris legatione, per mortem ad Deum Patrem, qui me misit, « vado, » id est vadam illico et revertar. Ita S. Augustinus, Ammonius, Leontius, Chrysostomus et Theophylactus.

Nota: Christus obscure loquitur, tum modestiae causa, ne se jactare videatur; tum ne Judaeorum sibi offensorum magis in se iras accendat; alioqui poterat clare dicere: Ego sum Dei Filius et Deus; ergo testimonium meum verum et legitimum est, quia Deo Deique Filio credere debetis. Dei enim, qui est prima et irrefragabilis veritas, testimonium est irrefragabile. Patrem intelligi volebat, ait S. Augustinus, a quo nec veniendo discessit, nec redeundo nos dereliquit. Sicut autem sol isto illustrat faciem videntis et caeci, sed videt ille, iste non videt; sic sapientia Dei ubique praesens est, etiam infidelibus; sed isti, quibus ante videat, oculos cordis non habent: unde subjungit: Vos secundum carnem judicatis, etc., velut inter fideles suos et inimicos distinguens. Sic Augustinus.

15. VOS SECUNDUM CARNEM JUDICATIS. — Primo, q. d. Vos, o Pharisei, secundum carnem, id est carnalem affectum quo me ex odio aversamini, non ex rei veritate et aequitate de me judicatis. Ita S. Chrysostomus, qui ait: Secundum carnem vivere, est male vivere, ita secundum carnem judicare est injuste judicare.

Secundo, planius, « vos secundum carnem, » quam in me videtis, hoc est, ex solo meo corpore, quod cernitis, judicatis me esse merum hominem, non Deum. Ita Theophylactus: Quia, inquit, in carne sum, carnem me solam putantes, non autem Deum, falso judicatis. Ita quoque Ammonius, Leontius, Euthymius: favel Arabicus, qui vertit, vos corporeum judicatis, ideoque judicatis veritatem mentiri, ait Cyrillus: ego enim sum veritas.

Tertio et planissime, « vos secundum carnem, » id est juxta carnes vestros sensus et oculos judicatis, q. d. Vos ex solis sensibus de me judicatis, scilicet secundum id quod in me videtis oculis carnis; nimirum me esse hominem vilem, pauperem, infirmum, abjectum, non Messiam, non Deum, qui in carne haec, velut candela in laterna, absconditus est et latet, ideoque judicio vestro me condemnatis, quasi superbum et blasphemum, eo quod asseram me esse Dei Filium; quod non faceretis, si non ex carnis oculis, sed ex ratione et spiritu veritatis de me judicaretis. Haec enim vobis dictaret me esse eum, quem assero, scilicet Messiam Dei Filium. Ita S. Augustinus: Videbant hominem, ait, et Deum non credebant. Et Glossa: Hominem putant, ait, cui in laude sua credentium non sit.

Porro Christus, ait Cyrillus, hic facit ut medicus, qui phreneticorum egrotantium contumelias multum facit, ac licet ab eis probris appetitus, concipientem tamen eis adhibet medicinam: pugnat

enim contra egritudinem, quae hujus insaniam est causa, non contra aegrum, sed pro aegro, ut eum sanitatis corporis et mentis restituat.

Ego non judico quemquam; — supple: secundum carnem, ideoque erronee et falso, ut vos facitis; sed secundum rationem et spiritum, ideoque vere et recte judico. Ita S. Augustinus.

Secundo, S. Chrysostomus: Quia, inquit, possent Judaei obijcere Christo: Si nos secundum carnem perperam judicamus de te, cur tu nos non judicas, et de pravo judicio convincis? his respondet Christus: Ego nunc non judico quemquam, q. d. Non est meum de vobis judicare; ego enim veni in mundum, non ut eum judicem, sed ut salvem et redimam. Sed judicatis vos in die iudicii; si enim nunc judicarem, ut quo vos condemnarem; sed nunc tempus iudicii non est.

Tertio, pro genuino sensu hujus loci nota: « judico hic praecise non significare « sententiam judicariam profero, » vel, ut iudex decido, sed idem esse quod « quemlibet autem judicalem exerceo. » Unde hic idem est quod testor, vel testimonium profero. In judicio enim varii sunt actus; scilicet accusatores accusant, testes testantur, iudex sententiam proferat: hos omnes significat « judico; » quare judico hic idem est quod testor. Adde, qui testantur in judicio, iudicem quasi cogunt ad iudicandum juxta suum testimonium, hinc testari reipsa est quasi judicare; unde testis subinde idem est quod iudex, ut ostendi *Isaia* IV, 4. Tota enim haec, Christi cum Judaeis questio est de testimonio, an scilicet Christi de se testimonium sit legitimum et in judicio acceptandum. Sensus ergo est, q. d. Non est necesse ut ego Jesus de me, vel alio quopiam, q. d. De vobis testor, et testimonium perhibeam: sunt enim alii, qui id faciunt; si tamen illud faciam, ac revera testor de me, ut facio vers. 18 proxime sequenti, recte faciam, et verissimum erit meum hoc testimonium, quia solus non sum, sed mecum est et testatur Deus Pater meus. Ita S. Ambrosius, lib. V, *epist.* 20, Maldonatus et alii.

Hunc esse sensum liquet ex sequenti, praesertim ex vers. 17 et 18, ubi « judico » Christus explicat per testimonium perhibeo: « Ego sum, inquit, qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibeo de me, qui misit me Pater. » Porro, utitur Christus verbo judico, quia videbatur adulteram paulo ante judicasse, et judicialiter absolvisse versus undecimo; idque egre ferebant Pharisei, adulterae accusatores et Christi hostes, q. d. Ego adulteram judicialiter non judicavi, nec judicialiter absolutiis sententiam pro ea protuli, sed tantum dixi: « Nec ego te condemnabo; » potuissem tamen judicialiter eam absolvere, quia sum Deus Deique Filius: quare nec merus sum homo, uti vos, o Pharisei, putatis; nec sum solus, quia mecum est Deus Pater meus. Et hoc sensu « judico » hic proprie sumitur pro « judicialem sententiam profero. »

16. ET SI JUDICO EGO (id est testor de meipso, uti dixi), JUDICIUM (id est testimonium) MEUM VERUM EST (id est legitimum, et in tribunal a iudice acceptandum), QUIA SOLUS NON SUM; SED EGO, ET QUI MISIT ME, PATER. — S. Chrysostomus exponit, *g. d.* Si ego iudicarem, iuste vos condemnarem, quia non solus id facerem, sed ego et Pater; et vero tempus nunc iudicii non est, sed misericordiae. Verum genuinus sensus hujus loci est quem dedi vers. 13.

QUIA SOLUS NON SUM, SED EGO ET QUI MISIT ME PATER, — « quia formam servi accepi, sed formam Dei non amisit, ait S. Augustinus; missio tua, Domine, incarnatio est. » Et Interlinearis: Elsi homo sum, inquit, Patrem tamen non deserui; etsi missus sum per carnem, tamen ego et Pater semper simul sumus per deitatem: quare idem utriusque est iudicium, eadem pariter voluntas. Unde alibi ait: « Nihil facio a meipso, *g. d.*, ait Cyrillus: Non sum unquam progressus ad aliquid ultionem, quae Deo Patri non inquit; quamque Patris natura et vult, et cogitare nata est, ea penitus etiam in me sunt, quia ex illius sinu eluxi, verusque illius substantiae fructus existo. »

17. ET IN LEGE VESTRA (*Deut. xvii, 6, et cap. xix, vers. 13, vide ibi dicta*) SCRIPTUM EST, QUIA DUORUM HOMINUM TESTIMONIUM VERUM EST, — iudicis, id est in iure et iudicio pro vero legitimoque habetur, et a iudice acceptatur, ut secundum illud sententiam iudicis veram, id est legitimam, licet speculative subinde et in re ipsa falsam, profertur. Iudex enim debet iudicare secundum allegata et probata; quare si testes sint falsi, vel occulte numeribus corrupti falsum testimonium dicant, iudex bona fide eos sequens, in foro fori iustam sententiam profert, sed in rei veritate iniustam et falsam. Sensus est, *g. d.* Si duorum testimonium in iure habetur verum et legitimum, quanto magis duarum personarum divinarum, scilicet Dei Filii et Dei Patris testimonium, in omni tribunali, non tantum pro vero, id est legitimo, sed etiam pro verissimo, et in sincerissimo aequissimoque, habendum est? Unde idipsum explicans sibi quae applicans Christus, subdit: « Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibeo de me, qui misit me Pater. » Quod autem Deus Pater secum sit et testetur, quodque ipse sit Dei Patris Filius, hoc ex miraculis alicuius testimonio Christus sat superque superius probavit. Unde illud hic quasi jam probatum praesupponit.

Symbolice S. Augustinus: « Magnam, ait, habet questionem, et valde videtur res in mysterio constituta, ubi Deus dixit: In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Nam et Susanna duobus falsis testibus urgebatur, et universus populus mentitus est contra Christum. Per mysterium ergo hoc modo Trinitas commendata est, in qua est perpetua stabilitas veritatis; si vis

habere bonam causam, habe duos, vel tres testes, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum. »

18. EGO SUM QUI TESTIMONIUM PERHIBEO DE ME. Ver. 14. Synlogice Christum. IPSO, ET TESTIMONIUM PERHIBET DE ME, QUI MISIT ME PATER. — Probat Christus suum de se testimonium esse verum hoc syllogismus:

Ex lege *Deuter. xvii, 6*, duorum testimonium in iure et iudicio verum est; Atqui mihi duo majores hominibus, scilicet Deus Filius et Deus Pater, testimonium perhibent: Ergo hoc eorum testimonium de me omni iure verum est.

Dices: Nullus de seipso testimonium in iudicio accipitur verum et legitimum: ergo nec Christi de seipso testimonium accipi debet ut legitimum. Respondeo negando consequentiam: nam Christus, ut Deus, perhibet testimonium de se, ut homo est; duo autem sunt Deus et homo, ac in Christo alius erat Deus ab homine: alius, inquam, in natura, non in persona. Unde ex hoc loco colligunt Patres contra Nestorianos et Eutychianos, in Christo unam fuisse personam, scilicet divinam; duas vero naturas, scilicet divinam et humanam. Ita Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ammonius, in *Catena Graeca*, et S. Ambrosius, lib. *V De Fide*, cap. *n.* Porro, Deus Pater et Deus Filius perhibere testimonium de Jesu, quod esset Messias, per opera divina, praesertim miracula, quae per eum et pro eo operati sunt, uti dixi cap. *v, vers. 31 et 32*, ac praesertim cum Pater in Christi baptismo de caelo intonat: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » *Matth. iii.* Ita Beda.

19. DICERANT ERGO EI: UBI EST PATER TUUS? — ut eum adaequamus, et ejus de te testimonium audiamus, *g. d.* Quis est pater tuus? Nos solum te videmus, ostende nobis tecum esse patrem tuum. Et ubi est, vel quis est pater tuus, quem tantopere et toties jactas? Fingunt et simulat studium veritatis cognoscendae, ut ex ore Christi dicant claram vocem, qua dicat suum patrem esse Deum in caelo, ut ea audita, ipsum ut blasphemum accusent, imo lapideum, uti facere voluerunt cap. *v, 18*, et cap. *x, 31*. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Rupertus et alii.

Minus probabiliter Cyrillus et Leontius censent Pharisaeos id dixisse per contemptum et sarcasum, hoc est hostilem irrisionem, *g. d.* Trus pater est ignotus et incertus: ostende ergo eum non ex adulterio natum. Milius S. Augustinus et Beda censent eos de patre carnali, puta Josepho, locutos, eo quod eum non cognoscerent. Verum prior sensus est germanus.

RESPONDIT IESUS: NEQUE ME SCITIS, NEQUE PATREM MEUM: SI ME SCIRETIS, FORSITAN ET PATREM MEUM SCIRETIS. — Christus directe et clare ad questionem respondendo dixisset: Pater meus est in caelo; sed id facere noluit, quia sciebat Phari-

saeos captiose questionem hanc proposuisse, ut eum illicite et caperent: indirecte ergo et tecte hypocrisis respondet: « Neque me scitis, neque Patrem meum. » Quo responso facile ad questionem eorum directe respondet, sed ita tecte, ut Pharisaei eum calumniari et accusare non possint, *g. d.* Vos, o Pharisaei, putatis me meum esse hominem, ac proinde non alium habere patrem, quam hominem in terra, puta Josephum, sed erratis: neque enim cognoscitis me ita esse hominem, ut pariter sim Deus, ac proinde neque patrem meum cognoscitis; nec enim Joseph est pater meus, quia homo sum; nec alius mihi est pater quam Deus in caelo, quod vos non cognoscitis, licet tot miracula a me probatum sit, quia obstinati in vestro carnali sensu id agnoscere non vultis.

Dices: Quomodo haec consentiunt cum eo quod dixit Christus, cap. *vii, 28*: « Et me scitis, et unde sim scitis? » Respondeo: Ibi locutus est Christus de se ut homo est, quem sciebat conceptum in Nazareth; hic vero loquitur de se ut Deus, et sic eum nesciebant. Addit Origenes ibi loqui Christum Hierosolymitis, qui eum noverant; hic vero Pharisaei, qui eum non noverant, imo erant ejus hostes.

SI ME SCIRETIS, FORSITAN Graece et quod non est dubitantis, sed assentientis, idemque valet quod utique) ET PATREM MEUM SCIRETIS. — *g. d.* Si enim sciretis me esse Deum, sciretis pariter patrem meum non in terra, sed in caelo querendum, nec alium esse quam Deum Patrem. Ita Theophylactus, Leontius, Euthymius, Rupertus et alii. Simili modo ait Christus Philippo, cap. *xiv, 9*: « Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. »

Paulo aliter S. Augustinus, *g. d.* Idcirco quaeritis quis sit pater meus, quia me non nostis; putatis enim me non esse Deum eternum in caelo.

Secundo, pressus et profundius S. Cyrillus, in Manuscript. « Concurat, ait, cum Patris appellatione Filii mentio: simulque rursus Filii significationem Genitoris nomen comitatur; atque idcirco tanquam janua quaedam Filius est, in Patris cognitionem duens. » Ita sane dicit cap. *xiv, 6*: « Ego sum via, veritas et vita: nemo venit ad Patrem nisi per me. » Unde infert: « Addecamus ergo quid secundum naturam, et ita deinde tanquam in imagine et charactero exactissimo bene intelligemus archetypum. Videtur enim in Filio Pater, et veluti in speculo, in natura propria prolis apparere. » Filius enim, ut ait Sapiens, cap. *vii, 25*, « est candor lucis aeternae, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius; » et, ut ait Paulus, *Hebr. i, 3*: « Ipse est splendor gloriae, et figura (Graece, character) substantiae ejus. »

Aliter Origenes, qui nosse vel scire sumit pro scire, *g. d.* Si me amaretis, utique et Patrem meum amaretis. Qui enim male vivunt, practice

Deum non cognoscunt: hinc et de filiis Heli dicitur quod ignorabant Dominum.

20. HEC VERBA LOCUTUS EST IESUS IN GAZOPHYLACIO, DOCENS IN TEMPO (hoc est in atrio templi; hoc enim atrium erat quasi templum laicorum); ET NEMO APPREHENDIT EUM, QUIA NEMDUM VENERAT HORA EJUS. — Rupertus censet « gazophylacium » hic nominari quasi causam cur Christus non fuerit apprehensus; quia scilicet haec dixit in gazophylacio, qui erat locus semotus, ad quem tantum conveniebant sacerdotes lucris intenti, qui ex eo pecuniam afferre, et laici, qui in illud pecuniam inferre volebant. Verum gazophylacium erat locus omnino publicus, ad quem plurimi confluebant. Erat enim porticus ampla, juxta atrium templi, in quo omnis templi gara, id est pecunia et suppellex, servabatur. Sensus ergo est, *g. d.* Christus haec palam et loco publico, ubi facile a Pharisaeis et sacerdotibus capi poterat, clare, libere, fidenter et magnanime locutus est; nec tamen a Pharisaeis hostibus suis comprehensus fuit, quia ipse eorum mentem et manus vi divina continebat, eo quod necdum hora passionis ejus a Deo destinata advenisset. Ita S. Augustinus, Beda, Euthymius, Leontius, Theophylactus.

Porro, de gazophylacio audi Adrichomium in *Descript. Jerusalem*, num. 403: Gazophylacium, hebr. *Corban sive Corbona*, dictum, area et aerarium erat, in quo ad sacrificium necessaria, ad pauperum alimoniam et ad templi fabricam offerebatur, et oblata servabatur pecunia, ex qua etiam Joas rex, sicut in lib. *Regum* legitur, sarta tecta templi instaurari curavit. Hoc aerarium cum Heliodorus, a Syriae rege missus, spoliare tentaret, caelitus ab angelis flagellatus est. Atque Pilatus cum sacrum hunc thesaurum, similis pene temeritate, ad aquarum inductionem expendere vellet, populari tumultu impeditus fuit: quem tamen Romani in urbis expugnatione diriperunt. Juxta hunc locum Lysimachus occisus legitur. Hic etiam Christus se lucem mundi, et principium, sequae a Judaeis in cruce exaltandum esse docuit. Hic sedens viduum pauperulam duo era minuta offerentem, plus omnibus divitiis dedisse pronuntiat, *Mark. xii; Lucae xxi.* Jam vero ab area hac aeraria, tota porticus in qua erat area, vocatur hic et alibi « gazophylacium; » non enim in area, sed in porticus areae dicit haec Christus.

Alia causa, cur Christus haec locutus sit in gazophylacio, secretior, sed proximior fuit: quia gazophylacium Pharisaeis erat latebra tenebrarum, hoc est officina avaritiae aliorumque vitiorum et errorum, quos recenset Christus. *Matth. cap. v* et cap. *xxiii*, ut quod docerent filios parentibus egenibus dicere *corban*, hoc est aurum meum dicatum est gazophylacio, Deo ergo dandum est, non tibi, o pater; quod asserebant, ornamentum per templum non obligare, sed per gazam et aurum templi factum obligare; — nec

Gazophylacium erat locus publicus et amplius.

Gazophylacium describitur.

decimarent mentham, anethum et cuminum, rethinqentes misericordiam et fidem: quod populum exilantem et diripentem. Has illorum tenebras ibidem redarguit Christus, ideoque contenta voce clamavit: «Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris,» *q. d.* Ego sum vera lux sapientiae et sanctitatis, quae doceo gazas terrenas, utpote exiles, viles et caducas, spernere; ambire vero gazas coelestes, utpote ingentes, pretiosas et aeternas. Quare nolite sequi tenebrosos et avaros Phariseos, suo gazophylacio et lucris terrenis, quasi talpas sordide inhiantes, quia brevi totum illud diripiet Vespasianus et Romani. Me potius sequimini, qui lux sum mundi; ego enim praedico paupertatem spiritus, quasi viam ad immensam caeli ops. Edico enim: «Beati pauperes spiritum, quoniam vestrum est regnum caelorum,» *Math. v.* Et ex adverso: «Vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram,» *Luc. vi, 24.* Atque haec fuit causa tantae antipathiae et odii Phariseorum in Christum, ideoque eum assidue usque ad necem et crucem persecuti sunt; imo ex hoc gazophylacio depromperunt triginta denarios, quos dederunt Iude, ut Christum sibi proderet, quod summum fuit sacrilegium. Unde ibidem Christus, vers. 28, praedixit se pro illud exaltandum in cruce, tuncque ad se omnia tracturum.

Mystricam causam dat Origenes: Christus, inquit, haec edixit in gazophylacio, quia gazophylacium, vel potius gaza, sunt divini ejus sermones, imaginem magni regis impressam habentes; sicut pecunia quae in gazophylacio injiciebatur, gerebat effigiem Caesaris. Numismata, ait Origenes, sunt divina verba: conferat autem quisque ad gazophylacium, id est ad Ecclesiae edificationem, quidquid potest ad honorem Dei et utilitatem communem. Et Beda: In gazophylacio, ait, Christus loquitur; quia in parabolis tectis et clausis loquebatur ad Iudaeos. Cepit autem tunc gazophylacium quasi aperiri, cum discipulis eas explicuit, et mysteria caelestia in eis latentia reservavit.

Quia necdum venerat hora ejus, — non fatalis, sed opportuna et voluntaria, ait Interlinearis, puta a Leo statuta. «Nonnulli, ait S. Augustinus, hoc auctentes, sub fato fuisse Christum credunt, sed quomodo fatum habet, per quem factum est caelum et sidera, cum tua voluntas, si recta sapias, transcendat et sidera? Nondum ergo venerat hora, non qua cogere mori, sed qua dignaretur occidi.»

21. DIXIT ERGO ITERUM EIS JESUS. — Dubium est unde inferatur *ergo*, et quid significet. *Primo*, aliqui censent *ergo* hic, uti et alibi, non esse illativum, sed inceptivum, tantumque significare novi sermonis Christi exordium.

Secundo, pressius Origenes autumat *ergo* connectere sequentia cum precedentibus, ac indicare illa eodem loco et tempore a Christo esse dicta, quo praecedentia.

Tertio, Maldonatus refert ad id quod dixerat Christus, vers. 19: «Neque me scitis, neque Patrem meum,» *q. d.* Veniet ergo tempus, cum et me Deum esse cognoscatis, et quaeritis me, et non invenietis, quia in peccatis vestris moriemini: aut veniet tempus, quo quaeritis me, id est cognoscere voletis, sed non poteritis, quia a peccatis vestris non discedetis.

Quarto et magis apposite, Rupertus et Toletus *ergo* referunt ad id quod proxime praecessit, «Et nemo apprehendit eum,» *q. d.* Quia Jesu videbat Phariseos satis intelligere sua, licet obscure dicta, nec tamen credere, sed magis in iram et odium, ad eum capiendum et occidendum, exardescere, ideoque addidit, dixitque: «Ego vado, et quaeritis me.» Aut *q. d.* Quia Pharisei volebant eum comprehendere, sed impediabantur virtute divina, ad breve tempus, hac de causa subjunxit: «Ego vado,» etc.

Iterum. — Nam jam ante idem dixerat famulis Phariseorum cap. vii, vers. 33. Ita Rupertus, *q. d.* Christus id quod coram famulis dixerat, iterum repetiit dixitque ipsis heris, scilicet Phariseis:

EGO VADO, ET QUERETIS ME, ET IN PECCATO VESTRO MORIEMINI. — «Vado,» id est brevi vadam ex hac vita per mortem et crucem ad Patrem, «Christo mors, ait S. Augustinus, profectio fuit, quia in illa non mansit, sed per illam profectus est in caelum ad vitam immortalam.»

ET QUERETIS ME, — id est quaeritis animum Messiam, quia non creditis me esse Messiam; sed non invenietis, quia non est alius praeter me; ita Toletus. *Secundo* simplicius, «quaeritis me,» ut iterum crucifigatis et occidatis. Vide dicta cap. vii, vers. 34. Ita Origenes et S. Augustinus, quem audi: «Quaeritis me, non desiderio, sed odio: quaesierunt Christum postquam abscessit ab oculis hominum, et qui ocerant, et qui amabant, illi persequendo, isti habere cupiendo.» Unde explicans, subdit:

ET IN PECCATO VESTRO MORIEMINI. — «Et,» id est ideoque, *q. d.* Quia quaeritis me post resurrectionem, ut rursus occidatis, utpote obstinati in vestra contra me infidelitate, odio et malitia; ideoque in eadem moriemini, ideoque damnabimini ad tartara. Quare «quo ego vado, vos non potestis venire,» quia ego in caelum ibo, vos in tartara: frustra ergo quaeritis me in terra, cum ego ascensus sim in caelum, quo vos non potestis consequere. Aliter Euthymius: «In peccato vestro,» ait, hoc est propter peccatum vestrum perfidie, «moriemini,» id est occidemini a Tito et Romanis, indeque ibitis in mortem secundam gehennae, quae pejor est et longior, utpote aeterna. Sed prior sensus planior est et nervosior. Terret enim Christus saepe Phariseos denuntiatione diei iudicii, quo ipse ex caelo descendet iudicaturus omnes homines pro meritis, ideoque infideles, quales erant perituri Pharisei, damnaturus ad locum inferni.

Apposite Origenes: «Non potestis,» inquit, quia non vultis; si enim voluissent et non potuissent, non dixisset: «In peccato vestro moriemini;» omne enim peccatum est voluntarium et liberum.

Aliter S. Augustinus, qui censet Christum *ergo* non potestis dixisse quoque suis discipulis, *q. d.* «Quo ego vado, non potestis venire modo: non abstulit spem, sed praedixit dilationem.» Verum id quod sequitur: «Et in peccato vestro moriemini,» evincit haec non ad discipulos, sed ad Phariseos dici.

22. DICERANT ERGO JUDEI: NUMQUID INTERIFICIET SEMETIPSUM, QUIA DIXIT: QUO EGO VADO, VOS NON POTESTIS VENIRE? — Ministri Phariseorum audientes haec Christi verba: «Quo ego vado, vos non potestis venire,» quia Christi odio et livore carebant, sapientius intulerunt cap. vii, vers. 33: «Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?» At Pharisei ira et odio Christi excecatis, quia omnino eum occidere cupiebant, ac simul putabant Christum non posse manus eorum evadere, nisi ipse se interficeret, hinc dicunt: «Numquid interficiet semetipsum?» *q. d.* Est quocumque volet, nos persequemur eum, et ad gentes, inde retrahemus eum et occidemus. Ergo per hoc quod dicit: «Quo ego vado, vos non potestis venire,» vult significare quod interficiet seipsum, ut a nobis capi, excarnificari et occidi non possit. Praesumptuosa et fatua erat haec eorum cogitatio, sed quam odium et livor eis dicebat: nam alioqui multis modis potuisset Christus se ab eis subducere, uti alias fecerat. Christi vero mens hic longe alia erat, scilicet se iterum in caelum, quo Pharisei non poterant venire. Nam si non alio quam in mortem iturus erat, et ipsi ad eandem ituri erant, imo poterant ipsi quoque seipsum interficere. Unde S. Augustinus ait: «Quo vado, dixit, non quo itur ad mortem, sed quo ipse ibat post mortem.»

23. ET (IDCIRCQ) DICERAT ILLIS: VOS DE DEORUM ESTIS, EGO DE SUPERNIS SUM. VOS DE MUNDO HOC ESTIS, EGO NON SUM DE HOC MUNDO. — Dat causam Christus, cur quo ipse vadit, Pharisei venire non possint, *q. d.* Vos ex terra estis, et terrena sapitis, ac proinde peccatis vestris estis affixi, ibique deorsum in profundum profundi: ego vero de caelo descendi, et caelestia sapio, ac proinde post mortem in caelum redibo, quo vos ne sequi non poteritis, ideoque me quaerentes non invenietis: ego enim sum quasi aquila caelestis habitans in altissimis montibus aeternitatis; Vos vero estis quasi vermes, et scarabaei in terra reptantes: quomodo ergo ad me evolare poteritis? Ita Rupertus et S. Augustinus, quem audi: «Vos de deorum estis, ideo terram sapitis, quia sicut serpentes terram manducatis: quid est, terram manducatis? terrenis pascimini, terrenis delectamini, terrenis inhiatis, sursum corda non habetis.»

Secundo, S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius, Ammonius, et ex Latinis S. Augustinus et Beda censent Christum hic dare causam, cur Pharisei verba Christi: «Quo ego vado, vos non potestis venire,» quae ipse dixerat de suo in caelos reditu, illi non de illo, sed de sui ipsius interfectione intellexerint; quia nimirum terreni et carnales erant, ideoque caelum non sapiebant, et caelestia non intelligebant. Utrumque huic loco appositum et congruum est.

Ethice: «Vos de deorum estis,» quia nati ex Adam terreno et peccatore, inde concupiscentiam terrenam traxistis, quam proinde quasi nativam sequentes, avaritia, superbia, ira et odium restuantes, non nisi opes, delicias et honores terrestres concupiscitis: «Quo ego vado, vos non potestis venire,» quia Deus natus, sum ex Patre caelesti, qua homo vero ex Spiritu Sancto, non ex Adam aliove patre terreno; quare caelestis mihi est indoles, coelestis amor, caelestia desideria, ad quae vos terrestres et animales aspirare non potestis, nisi per meam fidem et spiritum renascamini et reformemini, ut ex animalibus fiat spirituales, ex terrestribus coelestes, juxta illud quod dixi Nicodemo, cap. iii, vers. 5: «Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei.» In re ergo idem est: «Vos de deorum estis, ego de supernis sum,» cum eo quod Joannes dixit, cap. i, vers. 12: «Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.» Et cum eo quod ait Apostolus: «Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis; qualis terrenus, tales et terreni; et qualis caelestis, tales et caelestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis,» *1 Corinth. xv, 47.* Et illud: «Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quae sursum sunt sapite, non quae super terram,» *Coloss. iii.* Vide utrobique dicta.

Physice docet hic Christus locum in quo quis nascitur, educatur et vivit, suas qualitates eidem affricare: perinde enim ac pisces viventes in aqua, sunt humidi et aquosi, nec extra aquam vivere possunt: lupi vero, leones, equi, boves viventes in terra, sunt terrei, nec extra terram vivere queunt; aves vero viventes in aere, sunt aereae, nec extra aerem volare possunt: sic patritur Pharisei nati in terra Chanaan, sive in Judaea erant corpore et mente terrestres, Chanaanai et Judaei, juxta illud *Ezech. xvi, 3*: «Generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Cothaea;» Christus vero natus et conversans in caelo, erat caelestis, angelicus et divinus.

Metaphysice: «Vos de deorum estis,» hoc est «vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere: ille homicida erat ab initio,»

ut explicat Christus vers. 44, q. d. Vos infernales estis, ac patrem vestrum diabolum imitamini, quia sicut ille Adamum per pomum occidit, sic vos me vultis occidere; « ego vero de supernis sum, » quia sum Filius Dei altissimi. Audi S. Augustinum hic, tract. 38 : « ille erat de supernis : de quibus supernis? de aere? Absit, ibi et aves volant : de caelo, quod videmus? Et hoc absit, ibi et stella, et sol et luna circumvent : de angelis? neque hoc intelligatis : per illum et angeli facti sunt, per quem omnia facta sunt. De quibus ergo supernis Christus? Ab ipso Patre, nihil illo Deo superius, qui Verbum genuit aequale sibi, coeternum sibi, unigenitum sine tempore, per quem conderet tempora : sic ergo accipit Christum de supernis, ut exco. at cogitatione tua omne quod factum est, universam omnino creaturam, omne corpus, omne conditum spiritum, omnem rem quoquo modo mutabilem. »

VOS DE MUNDO HOC ESTIS, EGO NON SUM DE HOC MUNDO. — « De mundo, » id est de terra hac terreni estis, ut explicat id quod dixit : « Vos de deorsum estis. » Secundo et pressius, « de mundo estis, » id est mundani estis, mundanos favores, opes et honores ambitis, vitam agitis talem, qualem agunt mundani et mundo dediti, ut de deorsum estis, naturam eorum explicat; et vero vos de mundo hoc estis, eorumdem qualitatem, quae ex natura consequitur, ait Toletus (1). Audi S. Augustinum, tract. 38 : « Nemo dicit : De hoc mundo non sum : quisquis es homo, de hoc mundo es, sed venit ad te, qui fecit mundum, et liberavit te de hoc mundo : si delectat te mundus, semper vis esse immundus : si autem jam non te delectat hic mundus, jam tu es mundus : verumtamen si per aliquam infirmitatem adhuc te delectat mundus, habitet in te qui mundat, et eris mundus ; si autem fueris mundus, non manebis in mundo, nec audies quod audierunt Judaei : moriemini in peccatis vestris. »

24. DIXI ERGO VOBIS, QUIA MORIEMINI IN PECCATIS VESTRIS, — tum infidelitatis, tum ceteris omnibus, quia nullus peccati fit remissio, nisi per fidem in Christum, quem vos respulitis. Unde subdit :

SI ENIM NON CREDIDERITIS QUIA EGO SUM, — scilicet Messias mundi salvator, quem me esse assidue doceo et profiteor, ac per tot signa et miracula proba et evinceo. Ita Lyranus, Jansenius, Maldonatus. Subtilius S. Augustinus, Beda et Toletus : « quia ego sum, » supple : « qui sum, » id est sum Deus. Hoc enim proprium est Dei, Ezech. 11. Rupertus vero sic, q. d. « Quia ego sum, » scilicet « de supernis, » ut praecessit, « moriemini in peccato vestro, » quia nullus est

(1) « Vocabulum κόσμος, mundus, plerumque in deteriorationem partem adhibetur, ita ut designet vulgus improborum, contumacium, perveracium, amorum, amulorum, homines veritatem divinam, doctrinam Christi contemnantibus et repudiantes.

qui peccata auferat et condonet, nisi ego, quem vos aspernamini.

25. DICERANT ERGO EI : TU QUIS ES? — Dixerat Verba. Christus : « Si non crederitis quia ego sum, » etc. Unde Pharisei id non intelligentes, vel se non intelligere simulantes, appositis rogant : « Tu quis es? »

DIXIT EIS JESUS : PRINCIPIMUM, QUI ET LOQUOR ^{Christus} VOBIS. — S. Augustinus, saepe Beda, Rupertus, Bernardus et S. Ambrosius, lib. III De Fide, ^{principium} cap. IV : « Principium » accipiunt ut nominativum casus, q. d. Ego sum principium, id est ego sum primus et novissimus, vel ego sum principium rerum omnium, quia per Verbum Dei facta sunt omnia, juxta illud : « Verbo Domini caeli firmati sunt. » Verum nota : pro principium Graece non est ἀρχή in nominativo casu, sed ἀρχή in accusativo, ita enim constanter habent Graeca et Graeci ; et sic Septuaginta vertere solent ^{βραχίον} βραχίον beresit, id est in principio.

Viderunt hoc SS. Augustinus et Ambrosius ; unde secundo, sic exponunt, q. d. Credite me esse principium per quod facta sunt omnia ; sed supplet et credite, quod non est in textu. Quare dicendum est hic esse graecismum. Graeci enim subintelligunt prepositionem κατὰ, ut ἀρχή sit idem quod κατὰ ἀρχή, id est juxta principium, vel a principio, aut in principio ; hoc enim est Hebraice, beresit. Sensus ergo est, q. d. Ego sum a principio, id est ab eterno (ideoque ante Abraham, ut ait ipse, vers. 38). Deus verus de Deo vero, ideoque sum principium temporis et aevi, ac rerum omnium, « qui » tamen « et loquor vobis, » id est qui etiam hoc ipsum vobis annuntio : ideo enim carnem assumpsit, et factus sum homo, ut hoc evangelizem, et eos qui hoc credunt, salvem. Legit noster Interpres cum Arabico &c, id est qui ; jam legunt &c, id est quod, q. d. Ego sum a principio, quod ipsum loquor et assevero vobis. Aut potius q. d. Ego cum sim Verbum, quod a principio, id est ab eterno, dixit et locutus est Pater, jam homo factus, etiam idipsum loquor, et annuntio vobis. Filius enim est Verbum, quo loquitur Pater ; ipse quoque Filius est Verbum, quod loquitur nobis. Vox ergo principium magis competit Verbo, quam Spiritui Sancto, tum quia Filius cum Patre est principium Spiritus Sancti, ipse vero Spiritus Sanctus nullius alterius personae divinae est principium, sed tantum creaturarum ; tum quia Filius est principium procedens a principio, puta a Patre. Unde principium significat ejus originem, qua genitus est a Patre ; id ita esse liquet ex eo quod vers. 27 subdit Joannes : « Et non cognoverunt, quia Patrem sum dicebat Deus : » hoc enim significat et a principio, quod Noster sagaciter, non verbo tenus, sed quoad sensum veritatis, principium. Significatur enim hoc verbum aeternum, quod fuit a principio, ideoque ipsum esse principium genitum a Patre, ita ut ipsum cum Patre sit principium tam Spiritus

Sancti, quam creaturarum omnium. Igitur et a principio duo significat : primo, ab eterno ; secundo, a Deo Patre genitum, q. d. Ego sum Verbum ab eterno a Deo Patre genitum. Quare idem est dicere : Ego sum a principio, sive ego sum principium, cum eo quod ait Joannes 1, 1 : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Et cum eo quod idem ait, Apoc. 1, 8, de Christo : « Ego sum α et ω, principium et finis. » Et cap. III, vers. 14 : « Qui est principium creature Dei. » Et Paulus, Coloss. 1, 18 : « Qui est principium. » Vide ibi dicta. Sic Plato : Deus, ait, « est qui principium, medium et finem rerum omnium complectitur. » Et Virgilius : « Ab Jove principium. » Et S. Gregorius Nazianzenus : « A te principium, tibi desinet. » Et hoc volvere S. Augustinus, Ambrosius, Rupertus, Beda et Bernardus, initio citati, qui et principium accipiunt in casu nominativo, etiamsi Graece sit in accusativo. Audi Glossam : « Pater est principium, non de principio. Filius est principium a principio, id est a Patre, qui omnia per Filium operatus est. Ipse enim est manus dextra, fortitudo, sapientia et Verbum Patris. » Graecum ἀρχή non tantum principium, sed et principatum significat, q. d. Christus : Ego sum principium, qui competit principatus, dominium, regnum et imperium rerum omnium, ut alludat ad illud Psal. cix : « Tecum principium (Graece, ἀρχή, id est principatus) in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum. Ex extero ante Luciferum genui te. » Et ad illud Proverb. viii, 22 : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, » ubi Septuaginta vertunt : « Dominus condidit me principium viarum suarum in opera sua. » Vide ibi dicta. Audi S. Augustinum, lib. III Contra Maximinum, cap. xvii, tom. VI : « Pater est principium, non de principio ; Filius principium de principio : sed utrumque simul, non duo, sed unum principium : sicut Pater Deus, et Filius Deus, etambo simul non duo Dei, sed unus Deus. » Vide D. Thomam et Scholasticos, I part., Quaest. XXXVI, art. 4, ubi docent Patrem et Filium non duo, sed unum esse principium Spiritus Sancti.

Moraliter : hinc discat Christum, qua Deus et homo est, referendum esse principium et finem omnium actionum Christianarum, ut utrumque ei offeramus, et ad utrumque gratiam ab eo flagitemus. Ipse enim eorum omnium principium est et finis. Ita fecit S. Paulus, qui Epistolas suas ordit a Christo, et in eo finit, neque ac fecit S. Petrus, Joannes, Jacobus et Judas. Idem fecit S. Gregorius Nazianzenus, qui monosticha Alphabeti ab hac ἀρχή ordit : « Agendorum principium, inquit, et finis sit Deus. » Et S. Paulinus :

In te composita mihi sit spes unica vitae.

Tu mihi principium, tu meta et terminus idem

faciunt ergo ab unitate oriuntur omnes numeri,

a centro omnes lines, quae ad circumferentiam duocuntur ; sic pariter a Christo oriuntur omnes actiones Christianae et sanctae ; quare in ipso, quasi sui centro et principio coire, uniri, inchoari et terminari debent. Vide dicta Deut. vi, 6. A Christo ergo, o Christiane, incipe, et in Christum tuum desine. Hoc est quod sancit Apostolus, Coloss. iii, 17 : « Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum. »

Aliter Graeca trajectunt, indeque vertunt et explicant Nonnus, Vatablus et Maldonatus, nimirum sic : Ego sum is, vel id, qui, vel quod, a principio vobis loquor, et jam pridem praedico, me scilicet esse Messiam vestrum, quem si velleis, jam pridem ex loquela mea cognoscere potuissetis. Unde Syrus vertit, etiam id quod incipit loqui vobiscum, et Vatablus, principio vel in primis, quod et loquor vobis, sique explicit, q. d. « Ommino hoc ipsum sum quod a principio dixi, » scilicet mundi lux et salus, ut subaudiatur, « et non creditis mihi. » Verum haec trajectio est insolita et dura.

Alii denique haec referunt ad sequentia, q. d. « In primis, » id est ante omnia, « quia et loquor vobis, » subaudi, et tamen non creditis, propterea « multa habeo de vobis loqui et judicare. » Sed hoc frigidum est, et supplet et tamen non creditis, atque ad questionem Pharisaeorum nil facit, merumque est responsonis effugium, q. d. Christus : Vos indigni estis quibus respondeam, sed digni quos iudicem et damnem.

26. MULTA HABEO DE VOBIS LOQUI, ET JUDICARE. — q. d. Multa possem contra vos loqui, et de multis vos judicare, id est accusare et arguere, ac in die iudicii ea arguam, iudicabo et condemnabo. Ita S. Cyrillus : « Non unum, inquit, tantum, sed multa accusabo, et in nulla re mentior, sicut vos : possum condemnare vos tanquam incredulos et infideles, tanquam arrogantes, tanquam contumeliosos, tanquam Deo repugnantes, tanquam impudentes, tanquam ingratos, tanquam malignos, tanquam voluptatum potius quam Dei amatores, tanquam humanam captantes gloriam, Dei vero gloriam non querentes. »

SED QUI NE MISIT, VERAX EST : ET EGO QUE AUDIVI AB EO, HEC LOQUOR IN MUNDO. — q. d. Sed, omissis multis, quae in vobis juste carpere possem, hoc tantum praecipuum dicam in confutationem vestre infidelitatis, qua doctrinam meam ridetis, quod Deus Pater, qui misit me in carnem et mundum, verax est, et ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo, ac prouide illa quae praedico, vera sunt, ideoque ob omnibus credenda. Ita Jansenius. « Ideo, ait Augustinus, verus in iudicio ego, quia filius veritatis, et veritas sum. » Porro alii variis id explicant.

Primo, Toletus ex Chrysostomo, Theophylactus et Euthymius, q. d. Multa possem de vobis